

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ
ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

Фінансове забезпечення соціальної сфери з місцевих бюджетів

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав: студент IV курсу, групи 472
заочної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Кій Іван Григорович _____
Керівник: доцент кафедри фінансів і кредиту
Олексин Артур Григорович _____

*До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від ____ травня 2025 р.
Завідувач кафедри фінансів і кредиту

проф. Нікіфоров П.О.*

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Кій І.Г. Фінансове забезпечення соціальної сфери з місцевих бюджетів. Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці. 2025. 55 с.

У роботі здійснено комплексне дослідження особливостей фінансування соціальної сфери в Україні на рівні місцевих бюджетів. У першому розділі розкрито теоретичні засади та визначено роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціальної сфери, а також охарактеризовано існуючу систему фінансового забезпечення у цій сфері. Другий розділ присвячено аналізу динаміки, структури та ефективності використання бюджетних коштів, спрямованих на соціальні потреби у 2022 – 2024 роках, з акцентом на поточні економічні виклики. У третьому розділі визначено основні проблеми, що стримують розвиток соціального фінансування, та запропоновано шляхи його вдосконалення з урахуванням принципів децентралізації, соціальної справедливості й економічної ефективності.

Ключові слова: місцеві бюджети, соціальна сфера, фінансування, бюджетні видатки, децентралізація, фінансове забезпечення, бюджетна політика, розвиток регіонів.

SUMMARY

Kiy I.H. Financial Support of the Social Sphere from Local Budgets. Manuscript. Qualification work for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 072 «Finance, banking and insurance». Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi. 2025. 55 c.

The study presents a comprehensive analysis of the features of social sector financing in Ukraine at the level of local budgets. The first chapter outlines the theoretical foundations and defines the role of local budgets in providing for the social sector, as well as describes the current system of financial support in this area. The second chapter is devoted to the analysis of the dynamics, structure, and efficiency of budget funds allocated for social needs during 2022–2024, with a focus on current economic challenges. The third chapter identifies the main issues hindering the development of social financing and suggests ways to improve it, taking into account the principles of decentralization, social justice, and economic efficiency.

Keywords: local budgets, social sector, financing, budget expenditures, decentralization, financial support, budget policy, regional development.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ І.Г. Кій

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ	6
1.1. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери.....	6
1.2. Система фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЗА 2022 – 2024 РОКИ.....	20
2.1. Аналіз динаміки та складу видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу.....	20
2.2. Оцінка ролі бюджетних видатків на соціальну сферу у сучасних умовах	27
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ НА РІВНІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	36
3.1. Ключові проблеми фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів	36
3.2. Напрями вдосконалення та перспективи розвитку фінансування соціальної сфери.....	40
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності, викликаній повномасштабною війною, економічними трансформаціями та децентралізаційними процесами в Україні, питання ефективного фінансування соціальної сфери на місцевому рівні набуває особливої ваги. Саме місцеві бюджети стали основною платформою для реалізації соціальних гарантій, надання освітніх, медичних, соціальних послуг, підтримки вразливих категорій населення та формування людського капіталу.

Проте обмеженість ресурсів, недосконалість механізмів міжбюджетних трансферів, складні процедури закупівель послуг, розбалансованість між видатками та реальними потребами громад створюють значні бар'єри для сталого розвитку соціальної інфраструктури на місцях. Це вимагає переосмислення підходів до бюджетного планування, пошуку альтернативних джерел фінансування, зміни управлінських моделей та впровадження інноваційних рішень.

Дослідження фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів є актуальним також у контексті реалізації реформи децентралізації, оскільки саме на місцевий рівень покладено обов'язок забезпечувати якість життя громадян. Рациональне використання фінансів у цій сфері безпосередньо впливає на соціальну стабільність, економічний розвиток територій, зниження рівня бідності та посилення людського потенціалу.

Таким чином, вивчення проблем, викликів і перспектив фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів є необхідним для формування обґрунтованих управлінських рішень, підвищення ефективності використання публічних коштів і досягнення соціальної справедливості у громадах.

У сучасних умовах нестабільності та війни питання фінансування соціальної сфери набуває особливої актуальності. Забезпечення належного соціального захисту населення, ефективне використання бюджетних коштів та

адаптація до нових економічних реалій потребують наукового осмислення та обґрунтованих рішень. Саме цим питанням присвячено аналіз у ключових фахових джерелах. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. аналізують підходи до соціально орієнтованої бюджетної політики, обґрунтовують необхідність підвищення ефективності видатків на соціальну сферу [20]. Ніколаєва А.М., Іщук Л.І. висвітлюють механізми раціонального використання бюджетних коштів у регіональному розвитку та пропонують шляхи оптимізації [24]. Андріяш В. розглядає виклики для соціального захисту в умовах війни та роль місцевої влади у забезпеченні підтримки населення [1]. Гордей О. аналізує соціальну складову бюджетної політики та необхідність збалансованості між фіскальною дисципліною і соціальними програмами [6]. Козарезенко Л. досліджує фінансові проблеми системи соціального захисту в умовах воєнного стану, з акцентом на ефективність і стійкість фінансування [14]. Козарезенко Л., Савченко Н., Кукурудз О. обґрунтовують напрями удосконалення фінансового забезпечення соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій [15].

Мета дослідження – комплексно проаналізувати сучасний стан фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів, виявити ключові проблеми та дисбаланси, а також обґрунтувати напрями удосконалення фінансового забезпечення соціальних послуг з урахуванням принципів децентралізації, економічної ефективності та соціальної справедливості.

На основі мети дослідження, сформульовано такі завдання дослідження:

1. Охарактеризувати суть та роль фінансового забезпечення місцевих бюджетів соціальної сфери.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу щодо фінансування соціальної сфери на місцевому рівні в умовах децентралізації.
3. Оцінити сучасний стан фінансового забезпечення соціальної сфери в місцевих бюджетах, зокрема структуру видатків місцевих бюджетів.
4. Визначити ключові проблеми та дисбаланси у фінансуванні соціальних послуг, включаючи розрив між потребами населення і можливостями бюджетів.

5. Сформулювати пропозиції щодо удосконалення фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів із застосуванням принципів адресності, прозорості та економічної доцільності.

6. Обґрунтувати перспективні напрями розвитку фінансової політики у соціальній сфері, з урахуванням потреб громад та стратегічних завдань регіонального розвитку.

Об'єкт дослідження – фінансове забезпечення соціальної сфери в системі місцевих бюджетів України.

Предмет дослідження – механізми, інструменти та особливості фінансування соціальних послуг на рівні місцевих бюджетів в умовах децентралізації, а також проблеми, дисбаланси й напрями удосконалення цього процесу.

У процесі дослідження використано такі методи: аналіз і синтез – для розгляду теоретичних засад фінансування соціальної сфери та узагальнення наукових підходів до формування місцевих бюджетів; порівняльний аналіз – для зіставлення динаміки доходів і видатків на соціальну сферу у різних бюджетах; статистичний метод – для обробки показників бюджетного фінансування, виявлення тенденцій, диспропорцій та закономірностей у фінансовому забезпеченні соціальних послуг; індукція та дедукція – для формування висновків і пропозицій на основі емпіричних даних та теоретичних узагальнень.

Інформаційна база дослідження охоплює такі основні джерела: нормативно-правові акти України, що регулюють питання соціального захисту, місцевого самоврядування та фінансів; офіційна статистична інформація; наукові публікації, дисертаційні дослідження, монографії – роботи українських і зарубіжних авторів з питань бюджетної політики, соціального захисту, децентралізації та фінансування соціальної сфери.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

1.1. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери

Місцеві бюджети виступають ключовим елементом системи економічних, фінансових, правових і соціальних взаємовідносин на рівні територіальних громад. Вони значною мірою визначають якість життя населення та формують стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку регіону. Місцеві бюджети є продовженням загальнодержавної фінансово-бюджетної політики, тісно з нею взаємопов'язані та підпорядковані її пріоритетам. В умовах економічних перетворень особливої ваги набуває проблема раціонального розподілу й ефективного використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні з урахуванням потреб громади, зокрема у сфері соціального захисту та розвитку інфраструктури.

Бюджет виконує функцію планового документа, що відображає напрямки розвитку як держави в цілому, так і конкретного регіону на визначений період. У ньому знаходять відображення всі сфери суспільного життя, які підлягають регулюванню органами влади. Через бюджет формуються орієнтири та обмеження для державних і місцевих управлінців щодо обсягів видатків та порядку їхнього адміністрування. Крім того, аналіз бюджетних показників дозволяє оцінити фінансову спроможність держави або регіону, виявити наявний потенціал і рівень професійної компетентності органів влади у сфері бюджетного управління.

Попри менший масштаб у порівнянні з державним бюджетом, місцеві бюджети виконують аналогічну за суттю функцію – акумулюють фінансові ресурси та спрямовують їх на забезпечення стабільного функціонування та розвитку територіальних громад. Сучасна економічна література містить значну

кількість дефініцій поняття «місцевий бюджет», які можна систематизувати за ознаками основного функціонального призначення цього інструмента.

Стаття 142 Конституції України дає сутнісний зміст поняттю «місцеві бюджети». Це – «матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування разом із іншими категоріями як рухоме і нерухоме майно, земля, природні ресурси» [16, ст. 141].

Стаття 63 Податкового кодексу містить організаційний зміст місцевих бюджетів: «Місцевий бюджет відповідно до Бюджетного кодексу України містить надходження і витрати на виконання повноважень органів влади АР Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування» [29].

Стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ототожнює поняття «місцевий бюджет» та «бюджет місцевого самоврядування»: «це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень органів місцевого самоврядування» [31, ст.170].

Варцаба В. та ін. характеризують організаційний зміст місцевих бюджетів і стверджують, що ця категорія: «являє собою фундаментальну ланку бюджетної системи, яка, відіграє важливу роль у перерозподілі внутрішнього валового продукту, фінансуванні публічних послуг, зокрема соціальної спрямованості та здійснюють безпосередній вплив на задоволення різного роду потреб населення» [4, с. 15].

Семенов Г.А. підходить до тлумачення місцевих бюджетів з управлінської точки зору: «місцевий бюджет являє собою специфічні фінансові відносини, що складаються при мобілізації й витраченні та перерозподілу фінансових ресурсів і реалізуються безпосередньо у місцевих бюджетах, а також із державним бюджетом; населенням певної адміністративно територіальної одиниці» [34, с. 122].

Кравченко В.І. нормативно визначає зміст місцевих бюджетів: «По-перше, це правовий акт відповідно до якого органи виконавчої влади отримують

законне право на розпорядження фондами грошових коштів; по-друге, це план (кошторис) доходів і видатків органів місцевого самоврядування» [17].

Федосов В.М. визначає економічний зміст місцевих бюджетів: «сформований грошовий фонд, що фінансово забезпечує роботу органів місцевого самоврядування, які в свою чергу використовують ці ресурси на фінансування, розвиток, утримання та будівництво соціальної інфраструктури, місцевого господарства тощо» [3, с. 3-23].

Усков І.В. підходить до тлумачення місцевих бюджетів системно: «по-перше, є матеріальною основою органів місцевого самоврядування; по-друге, спрямовані на регулювання і стимулювання соціально-економічний розвиток територій; по-третє, є основним фінансовим документом органів місцевого самоврядування, через що забезпечується фінансова безпека і стабільність на місцевому рівні, ефективне управління внутрішніми і зовнішніми місцевими позиками, оцінка фінансового стану та якості управління фінансами, результативності діяльності органів місцевого самоврядування» [37, с. 21-24].

На основі аналізу широкого спектру наукових підходів до визначення суті місцевих бюджетів доцільним видається застосування інтегративного, комплексного підходу, що враховує їхню багатогранність і системність. Зокрема, поняття «місцевий бюджет» можна інтерпретувати у кількох взаємопов'язаних площинах:

- з фінансової точки зору – це сукупність грошових ресурсів, які формуються для концентрації матеріальних засобів та їх цільового розподілу з метою реалізації функцій і повноважень органів місцевого самоврядування (ОМС);

- з правового погляду – це нормативно-правовий акт, затверджений відповідним органом у встановленому законодавством порядку, що визначає організацію та регулювання бюджетного процесу на місцевому рівні;

- з позицій економічної науки – це форма економічних відносин, що виникають у межах територіальної громади під час формування та використання

бюджетних коштів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку регіону та задоволення потреб населення;

– з точки зору управління та організації – інструмент реалізації місцевої фінансової політики, орієнтований на досягнення стабільності та стимулювання розвитку регіональної економіки;

– з політичної перспективи – це механізм реалізації інтересів місцевої влади, а також представлення політичних ініціатив різних учасників політичного процесу на регіональному рівні.

Наявність ефективно функціонуючих місцевих бюджетів є важливим чинником децентралізації влади, що дає змогу адаптувати бюджетну політику до специфіки соціально-культурного середовища та географічних умов регіону. Це дозволяє органам місцевого самоврядування здійснювати більш цілеспрямоване управління, визначати пріоритети розвитку та оперативно реагувати на локальні проблеми, які можуть бути ідентифіковані виключно на місцевому рівні. Самостійність у прийнятті бюджетних рішень та використанні ресурсів, акумульованих на відповідній території, виступає важливим кроком до зміцнення державності через активізацію потенціалу місцевих владних структур.

Соціальна політика є важливою складовою загальнодержавної та регіональної політики, спрямованої на забезпечення гідного рівня життя, соціальної справедливості та сталого розвитку людського потенціалу. Її ключові завдання охоплюють низку пріоритетних напрямів, тісно пов'язаних із можливостями та інструментами реалізації через місцеві бюджети.

1. Соціальний захист населення та забезпечення соціально-економічних прав людини. Цей напрям передбачає створення системи гарантій для найуразливіших категорій громадян – малозабезпечених, осіб з інвалідністю, пенсіонерів, внутрішньо переміщених осіб тощо. Місцеві бюджети забезпечують фінансування програм адресної допомоги, компенсацій, субсидій, соціальних послуг і утримання відповідної інфраструктури (територіальні центри, будинки-інтернати, центри реабілітації).

2. Економічне стимулювання участі громадян у виробництві матеріальних благ. Соціальна політика має на меті не лише захист, а й мотивацію до праці та самореалізації. Через місцеві програми підтримки підприємництва, професійного навчання, перекваліфікації, тимчасового працевлаштування, що фінансуються з місцевих бюджетів, стимулюється економічна активність населення і зростання зайнятості.

3. Підвищення рівня матеріального забезпечення кожного громадянина. Політика на місцях має на меті зменшення диспропорцій у доходах, забезпечення доступу до основних товарів і послуг. Місцеві бюджети використовуються для субсидування вартості комунальних послуг, надання допомоги малозабезпеченим родинам, реалізації програм підтримки молоді, багатодітних сімей тощо.

4. Розвиток соціальних галузей (освіта, охорона здоров'я, культура, житлово-комунальне господарство). Місцеві бюджети є основним джерелом фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, а також житлово-комунальних послуг. Через капітальні та поточні видатки забезпечується функціонування закладів, оплата праці персоналу, модернізація матеріально-технічної бази та реалізація проектів розвитку соціальної інфраструктури.

5. Сприяння всебічному розвитку людини. Суть цього завдання полягає в створенні сприятливих умов для реалізації особистісного, інтелектуального, духовного та професійного потенціалу кожного громадянина. Через місцеві бюджети фінансуються освітні програми, культурно-просвітницькі заходи, ініціативи з розвитку молоді, доступу до цифрових технологій, спорту й дозвілля.

Отже, роль місцевих бюджетів у реалізації завдань соціальної політики є визначальною. Саме через них забезпечується наближеність соціальних послуг до населення, враховуються специфічні потреби конкретних територіальних громад, здійснюється оперативне реагування на локальні виклики. Ефективне управління місцевими фінансами дозволяє формувати соціально орієнтоване

середовище, що сприяє підвищенню якості життя населення та зміцненню соціальної згуртованості.

1.2. Система фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні

Соціальна сфера відіграє ключову роль у функціонуванні суспільства, оскільки в її межах відбувається задоволення соціальних потреб різних груп населення, формуються взаємини між індивідом і суспільством, а також забезпечуються належні умови праці, побуту, охорони здоров'я та організації дозвілля.

У фаховій літературі існують різноманітні тлумачення соціальної сфери. На думку Скуратівського В. А. та ін., соціальна сфера – це: «сфера життєдіяльності людського суспільства, де реалізуються інтереси класів, соціальних груп, етнонаціональних спільнот, що охоплює широку палітру соціального простору – від умов праці, побуту, здоров'я до соціально-класових, етнонаціональних, сімейно-шлюбних відносин» [35].

Куценко В.І. та Остафійчук ЯВ. досліджують соціальну сферу як: «сферу діяльності людей, результатом якої є послуги, що задовольняють потреби суспільства й окремих його членів і пов'язані зі створенням доданої вартості» [18]. Соціальна сфера охоплює особливі процеси взаємодії та розвитку людини, особистості, соціальних груп і населення загалом, а також включає систему відносин, що формуються навколо відтворення людського капіталу та утвердження принципів соціальної справедливості в суспільстві.

Лисяк Л., Качула С., Абдін А. розглядають соціальну сферу як: «специфічну область суспільних відносин, яка охоплює систему соціально-класових, національних відносин, зв'язки суспільства та особистості. До її складу він також відносить сукупність соціальних умов та факторів життєдіяльності суспільних груп та особистості, їх розвиток та вдосконалення» [20].

«Вся сукупність установ, що сприяють відтворенню людини, людської особистості і є тим, що називають соціальною сферою», - вважають Ніколаєва А.М. та Іщук Л.І. [24].

Такої ж думки Овчарова Н.В., вважає соціальну сферу як: «важлива складова забезпечення життєдіяльності суспільства, яка охоплює сукупність освітніх, медичних і культурних закладів, які надають відповідні послуги громадянам» [26].

Андріяш В. представляє соціальну сферу: «...в якості такої, де безпосередньо не створюються матеріальні блага. До неї він відносить: мистецтво, культуру, спорт, науку, освіту, охорону здоров'я» [1, с. 1012].

Заслуговує на увагу думка Ягодки А.Е., який розглядає соціальну сферу: «...не лише як категорію, яка являє собою сукупність галузей і видів діяльності, підприємств, закладів і установ, які мають забезпечувати задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створенні умов для співіснування і співпраці людей у суспільстві згідно з чинними законами і загальноприйнятими правилами, але і як сферу суспільної діяльності, яка спрямована на розвиток в людей духовності, вихованні совісті, здатності розрізняти добро і зло, оцінювати свої вчинки, формулювати для себе моральні приписи і вимагати їх виконання» [42, с. 5].

Стан і функціонування соціальної сфери безпосередньо позначаються на розвитку виробничого сектору та формують динаміку соціально-економічних процесів у суспільстві.

Так, Козак В.Є. під соціальною сферою розуміє: «... частину галузей соціальної інфраструктури, що надають послуги» [13, с. 4].

За тлумаченням Кисіль Н.М.: «соціальну сферу території необхідно розглядати як багатогалузеву, багаторівневу систему об'єктів, об'єднаних спорідненістю функціонального призначення (забезпечення соціальних потреб населення території в послугах з відтворення його трудового потенціалу, формування гармонійно розвинутих особистостей, підвищення життєвого рівня

жителів), територіальною близькістю відповідної інфраструктури, видами праці» [12].

Отже, соціальна сфера – це сукупність галузей, інституцій і відносин, що забезпечують задоволення життєво важливих потреб населення, розвиток людського потенціалу, соціальну підтримку та формування умов для гідного життя.

У сучасних умовах, коли власних фінансових ресурсів населення недостатньо для повного задоволення соціальних потреб, а приватний сектор демонструє низький рівень зацікавленості в наданні соціально значущих послуг, провідна роль у вирішенні соціальних проблем та забезпеченні населення соціальними гарантіями покладається на державу.

Аналізуючи особливості бюджетного фінансування соціальної сфери, варто враховувати, що структура фінансового забезпечення окремих її сегментів є неоднорідною. У межах цієї сфери функціонують складні підсистеми – зокрема охорона здоров'я, освіта, культура, спорт – які фінансуються за різними принципами: від прямого бюджетного фінансування до часткового самозабезпечення та моделей бюджетозаміщення.

Попри певні спроби реформ, ключовим джерелом фінансування таких критично важливих галузей, як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, залишаються саме кошти державного та місцевих бюджетів. Це пояснюється тим, що Україна успадкувала від радянської системи розгалужену, багаторівневу модель соціальної інфраструктури, яка передбачає надання базових соціальних послуг населенню за рахунок публічних ресурсів.

Незважаючи на трансформаційні процеси, значна частина галузей соціальної сфери зберегла основні риси радянської моделі: більшість послуг залишаються безоплатними, а мережа установ соціального спрямування (переважно державної або комунальної форми власності) орієнтована на загальнодоступне забезпечення потреб населення. Наприклад, бібліотеки, клубні установи, музеї, загальноосвітні школи, заклади охорони здоров'я – лікарні та поліклініки – функціонують переважно як бюджетні організації.

Домінування бюджетного фінансування в соціальній сфері зумовлене особливостями її функціонування, які визначають необхідність стабільного та цілеспрямованого фінансового підходу. До основних причин такої залежності можна віднести наступне:

1. Соціальна сфера, будучи ключовою складовою системи суспільного відтворення, охоплює всі верстви населення та забезпечує реалізацію гарантованих державою соціальних прав, що вимагає постійного і передбачуваного бюджетного фінансування.

2. Споживання соціальних послуг безпосередньо пов'язане з підтриманням соціальної рівноваги та справедливості. Через нерівномірний розподіл доходів домогосподарств значна частина населення не в змозі самостійно фінансувати доступ до основних соціальних послуг.

3. Соціальні послуги, як правило, не орієнтовані на комерційний прибуток, а покликані задовольняти потреби широкого кола громадян. Через це їхня економічна ефективність, з точки зору приватного інвестора, є низькою, що обмежує участь бізнесу в їх фінансуванні лише окремими сегментами, зокрема тими, що передбачають надання дорогих послуг вузькому колу споживачів.

4. Механізми ринкового регулювання не здатні вирішити більшість соціально-економічних викликів, оскільки ринок не забезпечує виробництво суспільних благ у необхідному обсязі через відсутність прямого механізму компенсації витрат на їх надання.

Таким чином, шляхом бюджетного фінансування держава виконує функцію гаранта соціальної справедливості, забезпечуючи мінімально необхідний рівень соціальних послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту. Водночас вона формує стандарти матеріального забезпечення працівників соціальної галузі, осіб з інвалідністю, пенсіонерів та інших соціально вразливих груп населення.

Видатки бюджету, спрямовані на соціальну сферу, мають складну й багатовимірну структуру: вони відрізняються за функціональним призначенням (поточні або капітальні), джерелом фінансування (державний або місцеві

бюджети), терміном реалізації (коротко-, середньо- чи довгострокові), а також за цільовим і відомчим спрямуванням.

З метою глибшого розуміння специфіки формування та реалізації бюджетних витрат у соціальній сфері, а також для оцінки їхнього впливу на соціально-економічний розвиток, доцільно застосовувати системну класифікацію бюджетних соціальних видатків. Такий підхід дозволяє структурувати інформацію за ключовими ознаками, що відображають джерела фінансування, правовий статус повноважень, економічну сутність витрат, їхню роль у процесі суспільного відтворення, функціональне спрямування, часові горизонти та форми реалізації.

1. За джерелами фінансування бюджетні видатки поділяються на:
 - ті, що покриваються коштами державного бюджету;
 - та ті, що фінансуються з місцевих бюджетів.
2. За функціональними повноваженнями органів влади виділяють:
 - видатки на виконання державних недеlegationованих повноважень (які реалізуються центральною владою самостійно);
 - видатки на делеговані повноваження, що передаються на нижчі рівні влади;
 - та видатки на власні повноваження органів місцевого самоврядування.
3. За економічною природою видатки поділяються на:
 - фінансування соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культура тощо);
 - та соціальні виплати (пенсії, допомоги, субсидії тощо).
4. Враховуючи роль у відтворювальному процесі, бюджетні витрати можна класифікувати як:
 - поточні – спрямовані на забезпечення поточної діяльності установ та організацій соціальної сфери;
 - та капітальні – інвестування у розвиток інфраструктури, модернізацію та будівництво.
5. За функціональним призначенням видатки охоплюють такі напрями:

– соціальний захист та соціальне забезпечення – цей напрям охоплює систему державних заходів, спрямованих на підтримку найуразливіших категорій населення. Зокрема, йдеться про: допомоги малозабезпеченим сім'ям, саодиноким матерям, багатодітним роинам, люалям з інвалідністю; субсидії на оплату житлово-комунальних послуг; соціальні послуги в інтернатних установах, будинках для людей похилого віку, центрах соціальної підтримки; підтримку внутрішньо переміщених осіб, осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту;

– охорону здоров'я – ця категорія охоплює фінансування мережі медичних установ та програм, спрямованих на збереження і покращення здоров'я громадян: державні і комунальні лікарні, поліклініки, амбулаторії, ФАПи; екстрена (швидка) медична допомога; програми імунопрофілактики (вакцинація); забезпечення ліками певних категорій населення; фінансування гарантованого пакета медичних послуг у межах Програми медичних гарантій; громадське здоров'я та профілактика захворювань (включаючи ВІЛ/СНІД, туберкульоз тощо); заробітна плата медпрацівників, утримання медичної інфраструктури;

– освіту – охоплюють усі рівні освітнього процесу та підтримку доступності освіти: дошкільна освіта (дитячі садки, ясла); загальна середня освіта (школи, ліцеї, гімназії); позашкільна освіта (гуртки, дитячі школи мистецтв, МАН тощо); професійна (професійно-технічна) освіта; фінансування закладів фахової передвищої та вищої освіти (коледжі, університети); стипендії, освітні гранти, підручники, харчування в школах; інклюзивна освіта, доступність для дітей з особливими потребами; підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

– духовний та фізичний розвиток населення – цей блок спрямований на створення умов для культурного збагачення, творчої самореалізації та ведення здорового способу життя: фінансування бібліотек, музеїв, театрів, клубів, культурних центрів; підтримка народної творчості, національної спадщини, культурних заходів; розвиток фізичної культури і масового спорту, фінансування

спортивних секцій, ДЮСШ, спортивної інфраструктури; організація відпочинку і дозвілля дітей та молоді (оздоровчі табори, літні програми); фінансування молодіжної політики та програм підтримки сім'ї; сприяння збереженню духовних і моральних цінностей, підтримка традиційних релігійних організацій, міжкультурного діалогу.

6. За строками фінансування розрізняють:

- короткострокові;
- середньострокові;
- та довгострокові бюджетні зобов'язання.

7. За формою реалізації фінансування соціальної сфери може здійснюватися через:

- кошторисне фінансування (традиційна форма фінансування установ),
- державні трансферти (перерозподіл коштів між бюджетами різних рівнів),
- бюджетні інвестиції (капітальні вкладення),
- та бюджетні кредити (поворотне фінансування за пільговими умовами).

Такий підхід до класифікації дозволяє здійснювати комплексний аналіз ефективності використання бюджетних ресурсів у соціальній сфері, виявляти пріоритетні напрями фінансування та удосконалювати механізми бюджетної політики на всіх рівнях управління.

Бюджетна політика держави суттєво впливає на стан і розвиток соціальної сфери через систему її фінансового забезпечення, яка реалізується як безпосередньо з державного бюджету, так і опосередковано – шляхом фінансування з місцевих бюджетів. Значна частка соціальних видатків, що реалізуються на рівні місцевого самоврядування, покривається за рахунок міжбюджетних трансфертів: близько 45% таких витрат фінансуються з державного бюджету. Співвідношення між видатками державного та місцевих бюджетів формується відповідно до норм, закріплених у Бюджетному кодексі України, який визначає розподіл повноважень і відповідальності між рівнями бюджетної системи.

Фінансування соціальної сфери може здійснюватися у різних формах – залежно від типу власності надавача послуг, характеру самих послуг і категорій отримувачів бюджетних коштів. Залежно від механізму надання соціальних послуг, бюджетне забезпечення реалізується або через фінансування закладів та установ соціальної інфраструктури, або шляхом прямої грошової підтримки населення.

Так, виконання державних соціальних зобов'язань щодо матеріального забезпечення населення передбачає надання грошових або натуральних трансфертів (зокрема субсидій, допомоги, пільг). Переважання саме такого підходу пояснюється демографічною ситуацією в країні: високий рівень економічно неактивного населення зумовлює значну залежність від соціальних виплат як основного джерела доходу.

В Україні налічується понад 130 категорій осіб, які отримують різні види соціальних виплат. При цьому лише близько 70 з них є отримувачами допомоги за соціальними критеріями, а близько 50 – на підставі професійної приналежності. Крім того, пільгові категорії населення мають право на більш як 120 видів пільг і понад 60 форм соціальних та компенсаційних виплат [15].

Надання соціальних гарантій через мережу установ соціальної інфраструктури передбачає використання різних механізмів бюджетного фінансування, серед яких основними є кошторисне фінансування, державні субсидії, бюджетні інвестиції та пільгове кредитування.

Форма фінансової підтримки з бюджету визначається правовим статусом установи чи організації, яка надає соціальні послуги. Враховуючи, що більшість таких послуг забезпечується державними або комунальними закладами, найбільш поширеним інструментом фінансування виступає саме кошторисне фінансування. Водночас, надання соціальних послуг може здійснюватися і недержавними структурами, зокрема громадськими організаціями. У таких випадках вони отримують підтримку з бюджету у вигляді субсидій, що спрямовуються на забезпечення їх функціонування, грантів — що розподіляються на конкурсній основі для реалізації конкретних соціальних

проектів, або соціальних контрактів – механізму, що дозволяє залучати неурядові організації до надання державних соціальних послуг.

Також система фінансового забезпечення соціальних гарантій включає субсидування підприємств, установ і організацій, які забезпечують пільгове обслуговування певних категорій громадян. Таке фінансування дає змогу задовольняти соціально значущі потреби населення на пільгових умовах, зокрема малозабезпечених, осіб з інвалідністю, пенсіонерів тощо.

Отже, основою фінансового забезпечення соціальної сфери виступають державні ресурси, які включають як бюджетні кошти, так і позабюджетні надходження. Саме ці ресурси дозволяють державі реалізовувати свої соціальні функції, підтримуючи вразливі верстви населення та сприяючи підвищенню якості життя громадян.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЗА 2022 – 2024 РОКИ

2.1. Аналіз динаміки та складу видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу

У сучасних умовах децентралізації влади та реформування системи місцевого самоврядування роль місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери набуває особливого значення. Саме через місцеві бюджети реалізується значна частина соціальних програм, спрямованих на забезпечення потреб населення у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, фізичної культури та спорту. Раціональний розподіл і ефективне використання бюджетних коштів стають ключовими умовами для забезпечення доступу громадян до якісних соціальних послуг, збереження соціальної стабільності та підвищення рівня життя на місцевому рівні.

Аналіз динаміки та структури видатків місцевих бюджетів на соціальну сферу дозволяє оцінити пріоритети бюджетної політики, виявити тенденції у фінансуванні ключових соціальних напрямів, а також вчасно ідентифікувати проблемні аспекти у забезпеченні соціальних гарантій. Такий аналіз є підґрунтям для формування обґрунтованих управлінських рішень у сфері бюджетного планування та соціальної політики на місцевому рівні.

З метою виявлення тенденцій у фінансуванні соціальної сфери з місцевих бюджетів України проведено аналіз обсягів видатків за основними напрямками соціальної політики: охороною здоров'я, освітою, соціальним захистом, а також духовним і фізичним розвитком населення (табл. 2.1). У табл. 2.1 представлено як абсолютні значення видатків, так і темпи їх приросту, що дозволяє оцінити зміни у динаміці та структурі фінансування впродовж 2022 – 2024 років.

Таблиця 2.1

Динаміка та склад видатків місцевих бюджетів України на соціальну сферу
за 2022 – 2024 роки, млн грн [7]

	2022 рік	2023 рік	Темп приросту, %	2024 рік	Темп приросту, %
Всього видатків місцевих бюджетів, в т.ч.	484295,2	646822,6	33,6	671798,1	3,9
Охорона здоров'я	31008,0	38161,3	23,1	37207,6	-2,5
Освіта	232250,4	248186,7	6,9	283694,3	14,3
Духовний та фізичний розвиток	22584,7	26653,4	18,0	29330,5	10,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	29199,1	44879,5	53,7	57193,4	27,4

У загальному обсязі видатків місцевих бюджетів спостерігається суттєве зростання: з 484,3 млрд грн у 2022 році до 646,8 млрд грн у 2023 році (приріст 33,6%) та до 671,8 млрд грн у 2024 році (приріст 3,9%). Це свідчить про загальну тенденцію до посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів, хоча темп зростання у 2024 році суттєво зменшився порівняно з попереднім роком.

Структурно найбільша частка видатків традиційно спрямовується на освіту, яка у 2024 році становить 283,7 млрд грн, що на 14,3% більше, ніж у 2023 році. Це свідчить про сталий пріоритет держави у підтримці освітньої галузі навіть в умовах фінансових обмежень.

Другим за обсягом напрямом фінансування є соціальний захист і соціальне забезпечення. Його динаміка демонструє найвищі темпи зростання: +53,7% у 2023 році та +27,4% у 2024 році. Це вказує на підвищену увагу до соціально вразливих категорій населення на тлі економічної нестабільності та воєнного стану.

Видатки на духовний та фізичний розвиток також зростають – у 2023 році на 18,0%, у 2024 – ще на 10,0%. Хоча їхня абсолютна вага у загальному обсязі невелика, зростання фінансування свідчить про поступове визнання важливості гуманітарного розвитку як чинника стійкості суспільства.

Натомість видатки на охорону здоров'я, які зросли на 23,1% у 2023 році, у 2024 році демонструють зниження на 2,5%. Це пов'язано як з перерозподілом повноважень між рівнями бюджетної системи, так і з переглядом джерел фінансування цієї галузі (зростанням ролі Національної служби здоров'я України або державного бюджету).

Таким чином, аналіз показників дає підстави стверджувати, що основними пріоритетами фінансування з місцевих бюджетів у 2022 – 2024 роках залишаються освіта та соціальний захист. Зростання обсягів видатків свідчить про спробу держави зберегти соціальну стабільність та забезпечити базові соціальні гарантії в умовах кризових викликів.

У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності ефективність бюджетної політики на регіональному рівні значною мірою визначається здатністю органів влади забезпечити належне фінансування соціальної сфери. У цьому контексті доцільним є аналіз динаміки та складу видатків зведеного бюджету Чернівецької області на основні напрями соціального забезпечення за останні три роки (табл. 2.2).

Упродовж 2022 – 2024 років загальний обсяг видатків зведеного бюджету області на соціальну сферу зріс з 9 978,9 млн грн у 2022 році до 13 263,5 млн грн у 2024 році. Найбільший приріст спостерігався у 2023 році (+31,0%), тоді як у 2024 році темпи зростання уповільнилися до 1,5%, що свідчить про досягнення певного рівня стабілізації бюджетного фінансування.

Ключовим пріоритетом залишається освіта, на яку спрямовується понад половину всіх соціальних видатків. У 2023 році її фінансування зросло на 12,1%, а у 2024 році – ще на 16,2%, що вказує на послідовну орієнтацію обласної бюджетної політики на підтримку освітньої інфраструктури, педагогічного персоналу та забезпечення доступу до якісної освіти.

Таблиця 2.2

Динаміка та склад видатків зведеного бюджету Чернівецької області на соціальну сферу за 2022 – 2024 роки, млн грн [7]

	2022 рік	2023 рік	Темп приросту, %	2024 рік	Темп приросту, %
Всього видатків місцевих бюджетів, в т.ч.	9978,9	13071,8	31,0	13263,5	1,5
Охорона здоров'я	403,9	471,5	16,7	421,9	-10,5
Освіта	5789,6	6489,8	12,1	7541,6	16,2
Духовний та фізичний розвиток	396,7	472,2	19,0	478,9	1,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	578,1	741,6	28,3	845,5	14,0

На другому місці за обсягом фінансування – соціальний захист та соціальне забезпечення. Його динаміка демонструє стійке зростання: на 28,3% у 2023 році та на 14,0% у 2024 році. Такий тренд підтверджує зростання ролі регіональних бюджетів у реалізації соціальних гарантій для вразливих верств населення.

Видатки на духовний та фізичний розвиток населення також поступово зростають, хоча у 2024 році приріст становив лише 1,4% порівняно з 19,0% роком раніше. Це може свідчити про певне насичення витрат у цій сфері або переорієнтацію коштів на більш критичні напрями.

Натомість фінансування охорони здоров'я у 2024 році скоротилося на 10,5% після зростання на 16,7% у 2023 році. Це зменшення пов'язане з централізацією фінансування медичних закладів, посиленням ролі державного бюджету та Національної служби здоров'я України, та зміною пріоритетів на користь інших соціальних напрямів.

Таким чином, аналіз свідчить, що у структурі видатків зведеного бюджету Чернівецької області домінують освіта та соціальний захист, які є основними пріоритетами регіональної соціальної політики. Загальна позитивна динаміка свідчить про прагнення місцевої влади зберегти соціальну стабільність, незважаючи на обмежені фінансові ресурси.

У контексті децентралізації та посилення ролі місцевих бюджетів у реалізації соціальної політики особливого значення набуває аналіз бюджетного фінансування на рівні окремих територіальних громад і районів. Чернівецький район демонструє вкрай динамічне зростання видатків на соціальну сферу впродовж 2022 – 2024 років, що свідчить про активізацію соціальної відповідальності місцевої влади (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка та склад видатків бюджету Чернівецького району на соціальну сферу за 2022 – 2024 роки, млн грн [7]

	2022 рік	2023 рік	Темп приросту, %	2024 рік	Темп приросту, %
Всього видатків місцевих бюджетів, в т.ч.	3,0	16,3	443,3	29,7	82,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	1,0	14,3	1330,0	27,8	94,4

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів Чернівецького району збільшився з 3,0 млн грн у 2022 році до 29,7 млн грн у 2024 році, що відповідає загальному приросту на 890% за три роки. Найбільший стрибок зафіксовано у 2023 році, коли витрати зросли у 5,4 раза. Така динаміка вказує на зміни у структурі бюджетного планування району у зв'язку з перерозподілом повноважень або посиленням ролі органу місцевої влади.

Абсолютним пріоритетом у фінансуванні є соціальний захист та соціальне забезпечення, частка якого в загальній сумі видатків становила понад 90% упродовж усіх трьох років. З 1,0 млн грн у 2022 році ця стаття зросла до 27,8 млн грн у 2024 році, що дорівнює приросту в 27 разів, а темп приросту за 2023 рік сягнув 1330%. Така концентрація коштів на соціальному захисті свідчить про критичні соціальні потреби населення району, пов'язані з економічною вразливістю, внутрішньою міграцією, воєнним станом та зростанням числа малозабезпечених категорій.

Структура видатків демонструє вузьку спеціалізацію соціальних витрат, що зосереджені майже виключно на адресній підтримці, пільгах, допомогах тощо, за повної відсутності фінансування таких напрямів, як освіта, охорона здоров'я або культурний розвиток. Це свідчить про необхідність перегляду стратегічних підходів до планування бюджету, щоб забезпечити більш збалансований розвиток соціальної сфери району в цілому.

Таким чином, соціальна політика Чернівецького району у зазначений період характеризується високими темпами зростання видатків при одночасному зосередженні ресурсів переважно на заходах соціального захисту. Подальший розвиток потребує розширення напрямів підтримки та інвестування в інші сфери соціальної інфраструктури для забезпечення комплексного впливу на якість життя населення.

Фінансування соціальної сфери на рівні територіальної громади є важливим індикатором пріоритетів місцевої політики та соціальної відповідальності органів самоврядування. В умовах воєнного стану та трансформації бюджетної системи України аналіз динаміки й структури видатків Чернівецької територіальної громади дозволяє виявити пріоритетні напрями підтримки населення, а також оцінити ефективність використання ресурсів (табл. 2.4).

Загальний обсяг соціальних видатків громади зріс з 3183,8 млн грн у 2022 році до 4308,7 млн грн у 2024 році, що відповідає загальному приросту на 35,3% за три роки. Найінтенсивніше зростання відбулося у 2023 році – на 36,3%, тоді як

у 2024 році спостерігається незначне скорочення на 0,7%, що пов'язано з оптимізацією витрат бюджету.

Таблиця 2.4

Динаміка та склад видатків бюджету Чернівецької територіальної громади на соціальну сферу за 2022 – 2024 роки, млн грн [7]

	2022 рік	2023 рік	Темп приросту, %	2024 рік	Темп приросту, %
Всього видатків місцевих бюджетів, в т.ч.	3183,8	4340,8	36,3	4308,7	-0,7
Охорона здоров'я	87,3	83,8	-4,0	88,9	6,1
Освіта	1489,8	1719,7	15,4	2122,1	23,4
Духовний та фізичний розвиток	71,3	99,1	39,0	106,5	7,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	146,8	272,1	85,4	315,8	16,1

Серед основних напрямів витрат освіта стабільно залишається домінуючою статтею, займаючи понад 45% усіх соціальних видатків. У 2024 році витрати на освіту зросли до 2122,1 млн грн, що на 23,4% більше порівняно з попереднім роком, свідчачи про збереження фокусу на підтримці освітніх закладів та реалізації освітніх програм.

Другим за пріоритетністю напрямом є соціальний захист та соціальне забезпечення. За три роки обсяг видатків зріс у понад 2 рази: з 146,8 млн грн у 2022 році до 315,8 млн грн у 2024 році, із найбільшим приростом у 2023 році (+85,4%). Це свідчить про адаптацію місцевої бюджетної політики до нових соціальних викликів, зокрема – збільшення потреб у підтримці вразливих верств населення.

Витрати на духовний та фізичний розвиток зросли з 71,3 млн грн у 2022 році до 106,5 млн грн у 2024 році, демонструючи позитивну динаміку (+49,4% за період). У 2023 році темп приросту склав 39%, у 2024 році – 7,5%, що свідчить про стабільне, але помірне зростання інвестицій у сферу культури, спорту та молодіжної політики.

Водночас витрати на охорону здоров'я залишаються порівняно низькими й нестабільними. У 2022 – 2024 роках спостерігалось певне зниження у 2023 році (-4%), однак у 2024 році витрати зросли до 88,9 млн грн, що є позитивним сигналом, але частка цих видатків у загальній структурі залишається незначною.

Узагальнюючи, бюджетна політика Чернівецької територіальної громади у сфері соціального забезпечення характеризується пріоритетністю освітнього напрямку, активізацією заходів соціального захисту, стійкою підтримкою культурно-фізичного розвитку, але недостатнім рівнем фінансування охорони здоров'я. Це вказує на необхідність більш збалансованого підходу до розподілу соціальних видатків з урахуванням реальних потреб громади.

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що соціальні пріоритети в структурі місцевих бюджетів зберігаються, однак для підвищення ефективності їх реалізації необхідним є посилення адресності соціальних програм, оптимізація видатків і врахування демографічних та економічних особливостей конкретних територій.

2.2. Оцінка ролі бюджетних видатків на соціальну сферу у сучасних умовах

У сучасних умовах економічної та соціальної трансформації роль бюджетних видатків на соціальну сферу набуває особливої ваги. Вони виступають ключовим інструментом державного регулювання, спрямованим на забезпечення соціальної стабільності, підтримку населення вразливих категорій, розвиток систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та культурно-фізичного розвитку. Зважаючи на виклики, пов'язані з демографічними змінами, економічною нестабільністю та зростаючими соціальними потребами, ефективно

планування і розподіл бюджетних ресурсів у соціальній сфері є важливою передумовою забезпечення якості життя громадян та сталого розвитку суспільства. У цьому контексті оцінка ролі бюджетних видатків стає необхідною для визначення їхнього впливу на соціальну безпеку, підвищення рівня соціального захисту та оптимізації використання фінансових ресурсів у відповідь на сучасні виклики.

Для оцінки пріоритетності соціальних видатків у державній бюджетній політиці доцільно проаналізувати їх частку у валовому внутрішньому продукті (ВВП), що дозволяє визначити не лише абсолютні, а й відносні масштаби фінансування соціальної сфери в загальному економічному контексті. Рис. 2.1 відображає динаміку питомої ваги видатків Зведеного бюджету України на основні галузі соціальної сфери у ВВП країни за 2022 – 2024 роки.

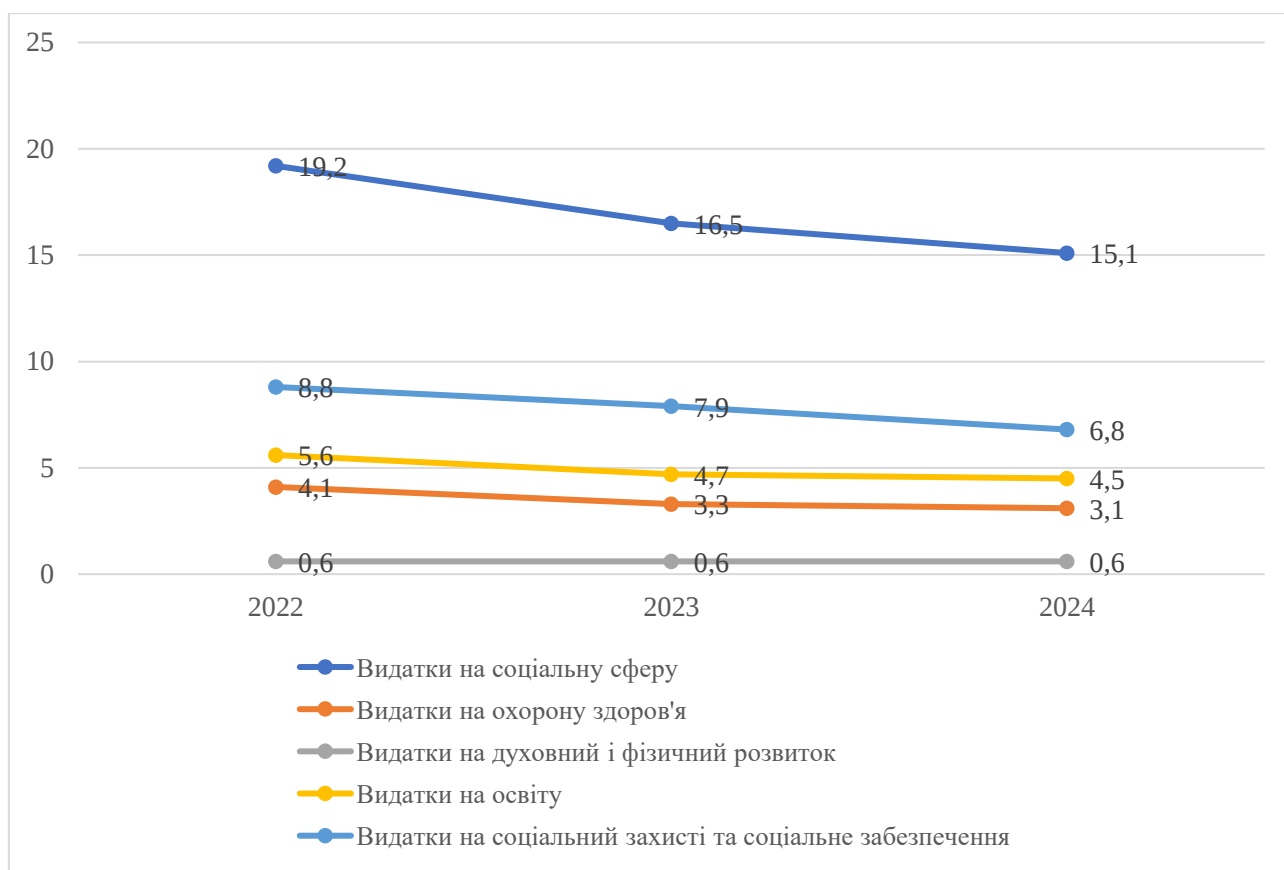

Рис. 2.1. Частка видатків Зведеного бюджету України на соціальну сферу по галузям у ВВП України за 2022 – 2024 роки, % [7]

Як свідчать дані, загальний рівень соціальних видатків у структурі ВВП України демонструє стійку тенденцію до зниження: з 19,2% у 2022 році до 15,1% у 2024 році. Така динаміка свідчить про поступове зменшення ролі соціальних функцій у фінансовій політиці держави на фоні воєнних і економічних викликів.

Найбільше скорочення частки у ВВП зафіксовано за статтею «Соціальний захист і соціальне забезпечення» – з 8,8% у 2022 році до 6,8% у 2024 році. Це свідчить про поступове скорочення обсягів допомоги населенню або зміну підходів до її адресності. Водночас, згідно з міжнародними рекомендаціями (зокрема, МОП і Європейської соціальної хартії), частка видатків на соціальний захист має становити щонайменше 8-10% ВВП, що ставить під сумнів відповідність поточного фінансування цьому орієнтиру.

Видатки на освіту, частка яких знизилась з 5,6% у 2022 році до 4,5% у 2024 році, також не досягають рекомендованого рівня, встановленого ЮНЕСКО (не менше 6% ВВП для країн з середнім рівнем доходу). Це свідчить про ризики для розвитку людського капіталу та освітньої системи в довгостроковій перспективі.

Фінансування охорони здоров'я скоротилося з 4,1% до 3,1% ВВП, що є нижчим за мінімальний орієнтир ВООЗ, який передбачає фінансування в обсязі не менше 5% ВВП для забезпечення доступної та якісної медичної допомоги.

Єдиною стабільною позицією залишаються видатки на духовний і фізичний розвиток, які утримуються на рівні 0,6% ВВП. Хоча цей показник є сталим, його рівень залишається недостатнім для забезпечення широкого доступу до культурних, спортивних і дозвілєвих послуг, особливо в умовах зростаючих соціально-психологічних потреб населення внаслідок війни.

Таким чином, аналіз структури соціальних видатків у ВВП України свідчить про зменшення фінансової підтримки ключових напрямів соціального розвитку, що суперечить загальноприйнятим міжнародним нормативам і потребує перегляду державних пріоритетів у сфері соціальної політики.

Для об'єктивної оцінки рівня фінансування соціальних галузей доцільно порівняти ці показники з міжнародними нормативними рекомендаціями (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Порівняння частки соціальних видатків у ВВП України з міжнародними нормативними орієнтирами, % [26]

Галузь соціальної сфери	Частка видатків у ВВП України (2024 р.)	Рекомендований мінімум, % ВВП	Джерело рекомендацій
Загальні видатки на соціальну сферу	15,1	18–20	Європейська соціальна хартія
Соціальний захист та забезпечення	6,8	8–10	Міжнародна організація праці
Освіта	4,5	≥ 6	ЮНЕСКО
Охорона здоров'я	3,1	≥ 5	ВООЗ
Духовний і фізичний розвиток	0,6	~ 1	Різні міжнародні стандарти

Отже, зниження частки соціальних видатків у ВВП України впродовж 2022–2024 років свідчить про послаблення фіскальної підтримки соціальної сфери, що потенційно впливає на рівень соціального захисту населення.

Особливої уваги потребує зменшення фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, яке наразі не відповідає міжнародним стандартам і може погіршити матеріальний стан найбільш уразливих верств населення.

Освітня галузь також має недостатнє фінансування, що загрожує якості освіти та довгостроковому розвитку людського капіталу.

Охорона здоров'я потребує посилення фінансової підтримки для забезпечення доступності та якості медичних послуг.

Стабільність видатків на духовний і фізичний розвиток є позитивним аспектом, але їх обсяг залишається низьким і не повністю відповідає потребам суспільства.

Загалом, необхідно здійснити перегляд бюджетної політики із врахуванням міжнародних нормативів та актуальних соціально-економічних викликів, щоб підвищити ефективність соціального захисту та сприяти сталому розвитку соціальної сфери.

Коефіцієнт соціальної орієнтованості бюджету (K_c) є показником, який відображає ступінь спрямованості бюджетних видатків на соціальну сферу. Він розраховується за формулою:

$$K_c = \frac{B_c}{B} \quad (1)$$

де:

B_c – обсяг видатків бюджету, спрямованих на соціальні потреби (соціального спрямування),

B – загальний обсяг бюджетних видатків.

Цей коефіцієнт показує частку соціальних видатків у загальному бюджеті і дозволяє оцінити, наскільки пріоритетною є соціальна сфера в бюджетній політиці. Вищий коефіцієнт свідчить про більшу соціальну орієнтованість бюджету, що означає більш значущі вкладення у забезпечення соціальних гарантій, розвиток охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та інших важливих напрямів, що впливають на добробут населення. Низьке значення коефіцієнта свідчить про недостатнє фінансування соціальної сфери та необхідність коригування бюджетної політики для підвищення соціальної стабільності.

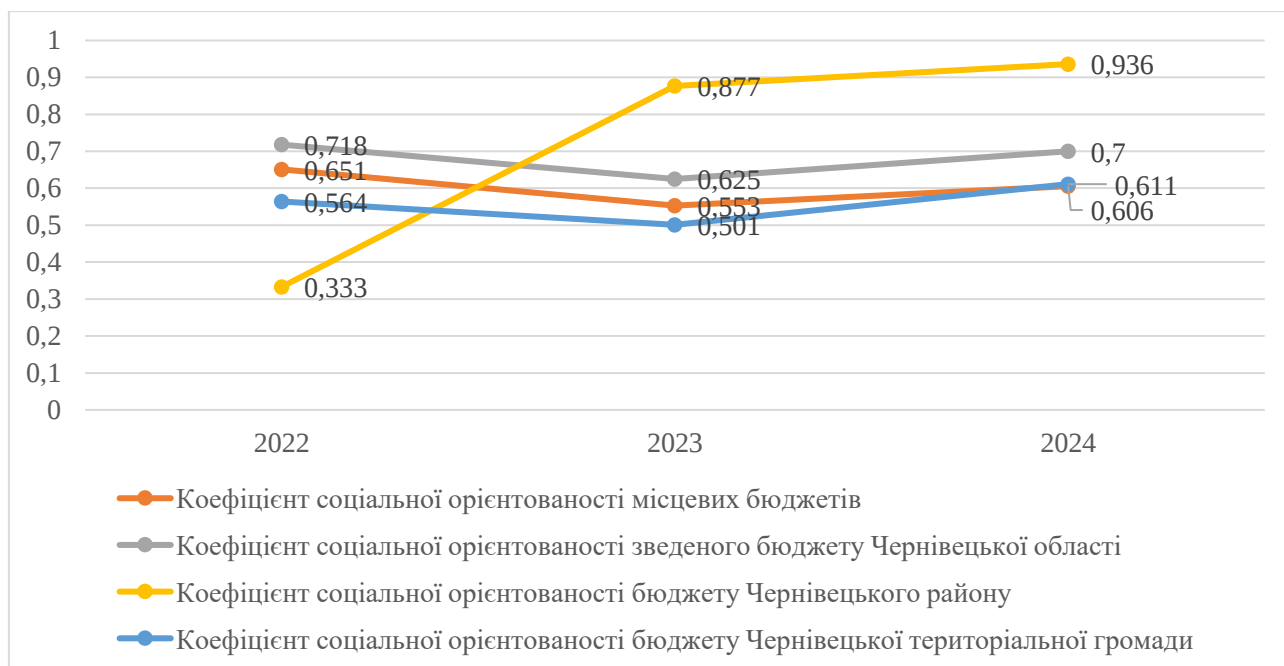

Рис. 2.1. Динаміка коефіцієнта соціальної орієнтованості бюджетів за 2022 – 2024 роки, од [7]

Рис. 2.1 ілюструє динаміку коефіцієнта соціальної орієнтованості місцевих бюджетів за період 2022 – 2024 років, що дозволяє оцінити ступінь спрямованості фінансових ресурсів на соціальну сферу на різних рівнях управління: місцевих бюджетах загалом, зведеному бюджету Чернівецької області, бюджету Чернівецького району та бюджету Чернівецької територіальної громади.

Аналізуючи абсолютні показники видатків на соціальну сферу, які були розглянуті раніше, можна зробити висновок про певні тенденції у пріоритетах фінансування. Загалом, коефіцієнт соціальної орієнтованості місцевих бюджетів демонструє зниження у 2023 році (0,553) порівняно з 2022 роком (0,651), що відображає тимчасове зменшення частки соціальних видатків у загальному бюджеті. Водночас у 2024 році цей показник відновлюється до рівня 0,606, що свідчить про посилення уваги до соціальної сфери.

Зведений бюджет Чернівецької області має стабільно високий коефіцієнт соціальної орієнтованості, з незначним зниженням у 2023 році (0,625), але з поверненням до високого рівня у 2024 році (0,7). Це свідчить про послідовну підтримку соціальних програм на обласному рівні, що узгоджується з даними про зростання видатків на освіту, соціальний захист та інші соціальні напрямки.

Бюджет Чернівецького району демонструє значне зростання коефіцієнта соціальної орієнтованості – від низького рівня у 2022 році (0,333) до високих показників у 2023 (0,877) та 2024 роках (0,936). Це свідчить про суттєве переорієнтування фінансової політики району у бік соціальної сфери та збільшення частки соціальних видатків. Однак варто зауважити, що фактично ці соціальні видатки є єдиними значущими видатками бюджету, якщо не враховувати витрати на утримання органів влади, які у структурі бюджету не мають суттєвого фінансового навантаження.

Щодо бюджету Чернівецької територіальної громади, коефіцієнт соціальної орієнтованості коливався у межах 0,5 – 0,6, із мінімумом у 2023 році (0,501) і підвищенням у 2024 році (0,611). Це відображає тенденцію до посилення фінансової підтримки соціальної сфери на рівні громади, що відповідає зростанню абсолютних видатків у цій сфері.

Отже, аналіз динаміки коефіцієнтів соціальної орієнтованості у поєднанні з абсолютними показниками видатків вказує на загальне зростання уваги до соціальної сфери у бюджетній політиці, з помітними коливаннями на різних рівнях управління, що обумовлено як загальною макроекономічною ситуацією, так і специфікою регіональних пріоритетів.

Важливим чинником реалізації соціальної політики місцевих органів влади є державна підтримка, яка здійснюється через різноманітні офіційні трансферти. Ці трансферти виступають важливим джерелом фінансування соціальної сфери на місцевому рівні, дозволяючи збалансувати бюджетні можливості та забезпечувати належний рівень соціальних послуг і гарантій для населення. Завдяки таким міжбюджетним трансфертам місцеві громади отримують необхідні ресурси для реалізації програм соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та інших важливих напрямів соціального розвитку.

У табл. 2.6 наведено аналіз динаміки офіційних трансфертів, що надходять з державного бюджету до місцевих бюджетів Чернівецької області для фінансування різних напрямків соціальної сфери у 2022–2024 роках. Трансферти є важливою складовою бюджету місцевих громад, оскільки вони доповнюють власні доходи та дозволяють реалізовувати соціальні програми в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. Водночас варто враховувати, що не всі трансферти мають стабільний характер: частина з них може бути разовою або проектною, що впливає на планування фінансів і пріоритетність видатків.

Таблиця 2.6

Динаміка офіційних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам Чернівецької області на соціальну сферу за 2022 – 2024 роки, млн грн [7]

Вид офіційного трансферту	2022	2023	2024
1	2	3	4
Додаткова дотація на здійснення переданих видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я	113,2	114,2	37,4
Додаткова дотація на компенсацію закладам освіти, що передані на фінансування з місцевих бюджетів	23,8	17,6	2,8
Субвенція на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для ВПО, які захищали незалежність	0	32,3	00

1	2	3	4
Субвенція на реалізацію публічного проекту із забезпечення житлом дитячих будинків сімейного типу, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	0	0	45,5
Субвенція на реалізацію публічного проекту - шкільні автобуси	0	41,1	0
Субвенція на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти	0	19,1	0
Субвенція на виконання заходів з реалізації соціального проекту "Активні парки - локації здорової України"	0	0,3	0,1
Субвенція на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я	69,4	60,9	7,7
Освітня субвенція	2646,5	2638,9	922,6
Субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	15,6	10,1	4,8
Субвенція на створення мережі служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі	0	7,0	0
Субвенція на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб	0	0	3,6
Субвенція на реалізацію проекту «Нова українська школа»	0	0	2,1
Субвенція на здійснення доплат педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти	0	0	91,7
Субвенція на покращення якості гарячого харчування учнів початкових класів ЗЗСО	0	0	1,9

За період 2022 – 2024 років можна помітити суттєву динаміку в обсягах різних видів трансфертів. Зокрема, найбільшу питому вагу становлять освітні субвенції, які у 2022 та 2023 роках стабільно тримаються на рівні понад 2600 млн грн, проте у 2024 році їх обсяг значно зменшується до 922,6 млн грн. Це свідчить про зміну підходів у фінансуванні освіти або перерозподіл коштів на інші пріоритети.

Додаткові дотації на утримання закладів освіти та охорони здоров'я показують різкий спад у 2024 році – з 114,2 млн грн у 2023 до 37,4 млн грн у 2024, що вказує на разові характерні видатки у попередні роки. Аналогічна тенденція спостерігається у субвенцій на компенсації житла для ВПО та ветеранів війни, які

з'явилися у 2023 році та в 2024 році практично відсутні, що підтверджує їх тимчасовий, проектний характер.

Деякі субвенції, пов'язані з підтримкою соціально вразливих категорій, розвитком освітніх проектів та соціальних ініціатив, мають нерегулярний характер і низькі абсолютні показники, що свідчить про проектне або цільове фінансування.

Основним пріоритетом залишається фінансування освіти, яке забезпечує найбільшу частку трансфертів, незважаючи на зниження у 2024 році. Важливо враховувати, що цей сектор забезпечує стабільність соціальної інфраструктури і є ключовим у розвитку громади.

Водночас помітна залежність місцевих бюджетів від разових або проектних трансфертів у сферах соціального захисту, житлового забезпечення ветеранів і ВПО, а також окремих соціальних ініціатив. Така нестабільність у надходженнях вимагає від органів місцевого самоврядування гнучкості у плануванні видатків та пошуку додаткових ресурсів для сталого розвитку соціальної сфери.

Тобто хоча офіційні трансферти є важливим джерелом ресурсів для соціальної сфери, їх неоднорідність за характером і динамікою надходжень створює виклики для стабільного фінансування місцевих соціальних програм. Пріоритетом залишається забезпечення стабільного фінансування освіти та охорони здоров'я, з одночасним пошуком шляхів адаптації до змін у фінансових потоках.

Таким чином, бюджетні видатки на соціальну сферу залишаються одним із ключових інструментів державної соціальної політики, що впливає на підтримку населення, розвиток людського потенціалу та забезпечення соціальної справедливості.

Для підвищення ефективності цих видатків необхідно удосконалювати механізми їх розподілу, збалансовано враховувати пріоритети різних галузей соціальної сфери, а також забезпечувати стабільність та прозорість бюджетних трансфертів. Лише так можна забезпечити стійкий соціальний розвиток та покращення якості життя населення в умовах сучасних викликів.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ НА РІВНІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

3.1. Ключові проблеми фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів

Фінансування соціальної сфери є одним із ключових напрямів державної та місцевої політики, що впливає на рівень життя населення, соціальну стабільність і сталий розвиток суспільства. В Україні, незважаючи на значний обсяг бюджетних ресурсів, спрямованих на соціальні видатки, існує низка суттєвих проблем, які ускладнюють ефективне забезпечення соціальних потреб громадян. Це пов'язано як із загальноекономічними викликами, так і з особливостями бюджетного процесу, структурою доходів місцевих бюджетів, а також із впливом зовнішніх факторів, зокрема військових дій та економічної нестабільності.

Аналіз показників бюджету свідчить про наявність диспропорції між доходною частиною та обсягами фінансування соціальної сфери. Така ситуація зумовлена низкою актуальних економічних і структурних чинників, зокрема:

- скороченням обсягів виробництва, що, своєю чергою, веде до зниження надходжень у бюджет;
- поступовим зростанням фонду оплати праці, яке за умов падіння виробництва спричиняє інфляційний тиск і підвищення цін;
- збільшенням видатків на соціальні потреби, що обумовлено зростанням законодавчо встановлених соціальних гарантій, попри обмеженість бюджетних ресурсів;
- неповною реалізацією децентралізаційної реформи, яка ускладнює оцінку реальних змін у фінансуванні окремих напрямів соціальної сфери через складний механізм розподілу доходів між бюджетами територіальних громад.

Ключовою проблемою розвитку системи місцевого самоврядування є забезпечення фінансової незалежності територіальних громад, що безпосередньо визначається рівнем надходжень до місцевих бюджетів, а також чинним державним і регіональним законодавством та станом бюджетів на державному і місцевому рівнях. Ця проблема загострюється на тлі сповільнення темпів економічного розвитку та зростання дефіцитів у державному бюджеті і більшості місцевих бюджетів. У таких умовах особливо важливими стають дослідження, спрямовані на оцінку фінансового стану місцевих бюджетів. Економічний аналіз бюджетних показників, включно зі структурою, динамікою та співвідношеннями різних статей видатків і доходів, є невід'ємною частиною комплексної оцінки соціально-економічного розвитку територій. Без розуміння фінансової ситуації неможливо адекватно оцінити рівень розвитку регіону, адже саме фінансові ресурси є фундаментом для реалізації соціально-економічних програм і проектів. Бюджетні показники водночас відображають пріоритети і політику місцевої влади у сфері соціального розвитку території.

Фінансування соціальної сфери стикається з викликами у двох основних аспектах:

1. Інституційний аспект. Комунальні організації, які надають соціальні послуги, позбавлені достатньої автономії, що обмежує їхні можливості щодо планування бюджетних витрат та прийняття управлінських рішень стосовно обсягу і якості послуг.

2. Нормативно-правовий аспект. Законодавча база містить ряд протиріч і невідповідностей, а іноді й зовсім відсутні необхідні регуляції, що гальмує розвиток ринку соціальних послуг і створює нерівні умови для різних постачальників.

Одним із джерел фінансування соціальних послуг є плата самих їх отримувачів. Ці кошти фактично виступають додатковими надходженнями для бюджетних установ і зараховуються до спеціального фонду бюджету, який використовується виключно для забезпечення основної діяльності установ, а також організації і надання соціальних послуг. Таким чином, принцип «гроші

йдуть за отримувачем соціальних послуг» втрачає своє значення, оскільки кошти з місцевих бюджетів спрямовуються не безпосередньо на надання послуг громадянам, а на утримання установ, які їх надають.

Однією з поширених проблем є відсутність системної оцінки потреб у соціальних послугах, що ускладнює ефективне планування видатків у цій сфері. За даними Міністерства фінансів України, у 2024 році видатки з місцевих бюджетів на соціальну політику зросли майже на 60% порівняно з 2021 роком. Водночас у 2024 році рівень виконання бюджету за видатками на соціальну сферу становив 83,17% від уточненого річного плану, що свідчить про невикористання близько 5,9 млрд грн. Така ситуація свідчить про недонадходження запланованих доходів, недостатню якість бюджетного планування у соціальній сфері, а також про несвоєчасне прийняття управлінських рішень, що частково зумовлено відсутністю належної оцінки потреб населення у соціальних послугах [7].

Існує низка причин, через які фінансування не може бути спрямоване безпосередньо на надання соціальної послуги, а замість цього використовується для утримання установ. Вартість соціальної послуги формується на основі тарифу, який встановлюється відповідно до державних стандартів. Це означає, що розраховуються планові економічно обґрунтовані витрати та очікуваний обсяг надання послуг з урахуванням їх змісту. У травні 2024 року набрала чинності оновлена Постанова Кабінету Міністрів України № 486 [32], яка регулює порядок встановлення тарифів на соціальні послуги. Однак ця постанова не усунула існуючих проблем зі стандартами, а в деяких випадках навіть їх поглибила. По-перше, не всі соціальні послуги мають затверджені державні стандарти; частина з них була ухвалена ще до 2019 року, до прийняття нового Закону України «Про соціальні послуги» [33]. По-друге, чинні стандарти потребують оновлення у відповідності з вимогами нового порядку.

Через це неможливо встановити тарифи та визначити вартість соціальної послуги у випадках відсутності актуальних державних стандартів, а отже – планувати бюджетні витрати на соціальну сферу.

Законодавство передбачає можливості для залучення недержавних надавачів соціальних послуг, проте існують певні проблеми, пов'язані з механізмом фінансування та проведення конкурсів. Зокрема, відповідно до процедури соціального замовлення, недержавні організації укладають договори з громадами на надання послуг. Водночас через обмеженість бюджетних ресурсів місцевих органів влади виплати за такими договорами часто затримуються. Згідно з чинним механізмом закупівлі, термін отримання компенсації за надані послуги може перевищувати два місяці, якщо інше не передбачено в договорі. Це змушує недержавних надавачів самостійно фінансувати витрати, включно з оплатою праці, без отримання авансових платежів. Особливо складно це для невеликих організацій, які не мають резервних коштів для покриття таких витрат. Крім того, існує ризик штучного заниження вартості послуг, оскільки бюджетні обсяги компенсацій формуються з урахуванням можливостей місцевого бюджету.

Ускладнені процедури фінансування та закупівлі мають стримувальний вплив на розвиток ринку соціальних послуг. Як наслідок, недержавні постачальники змушені зосереджувати зусилля на залученні ресурсів для поточної діяльності з альтернативних джерел, таких як благодійні внески, грантове фінансування та інші дозволені канали. Якщо не буде прийнято ефективних і системних рішень, уже наявні труднощі будуть лише поглиблюватися, що може призвести до значно серйозніших наслідків у майбутньому.

З метою інституційного зміцнення державних надавачів соціальних послуг необхідно забезпечити їм організаційну та фінансову автономію. Це дозволить таким установам самостійно формувати плани витрат, ефективно управляти ресурсами, приймати управлінські рішення щодо обсягу й характеру надаваних послуг, а також забезпечувати стабільне функціонування. Одним із можливих шляхів досягнення цього є трансформація таких установ у комунальні некомерційні підприємства з відповідними змінами в їхньому правовому статусі.

Законодавча база, що регулює соціальну сферу, також потребує глибокого оновлення та гармонізації. Особливої уваги потребує розробка та уніфікація

державних стандартів соціальних послуг, які повинні однаково застосовуватися як до державних, так і до приватних надавачів. Для представників недержавного сектору доцільно спростити механізми участі в системі державного замовлення на соціальні послуги, зокрема передбачити вчасне відшкодування витрат, що виникають у процесі надання цих послуг, та забезпечити фінансову стабільність виконання договорів.

Фінансування соціальної сфери в Україні стикається з системними викликами, які пов'язані як з інституційною недосконалістю, так і з нормативною невизначеністю. Домінування утримувального підходу над сервісним, відсутність чітких стандартів послуг, складність доступу недержавних надавачів до бюджетних коштів та низький рівень автономії установ обмежують якість і доступність соціальних послуг для населення. Для забезпечення сталого розвитку соціальної сфери необхідна комплексна реформа фінансових механізмів, оновлення нормативно-правової бази, а також впровадження сучасних підходів до планування бюджету на основі реальних потреб громадян.

3.2. Напрями вдосконалення та перспективи розвитку фінансування соціальної сфери

Сучасна бюджетна політика зберігає за собою спрямованість до здійснення значного рівня видатків на соціальну сферу. Разом з тим, в умовах обмеженості фінансових ресурсів актуалізується питання розвитку регіону. На наше переконання, можливі наступні зміни в соціальній сфері у майбутньому.

Перспективними напрямками удосконалення фінансування соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів є:

1. Необхідність автономізації комунальних установ шляхом зміни їх статусу. Більшість комунальних закладів соціальної сфери функціонують як бюджетні установи, що істотно обмежує їхню гнучкість у використанні коштів, плануванні діяльності, прийнятті управлінських рішень та формуванні

фінансової стійкості. Перетворення таких закладів на комунальні некомерційні підприємства (КНП) дозволить їм отримати фінансову та адміністративну автономію, зокрема:

- самостійно формувати кошториси;
- укладати договори з постачальниками послуг;
- залучати позабюджетні ресурси (гранти, благодійну допомогу);
- ефективно планувати видатки та відповідати за результат.

Це дозволить підвищити ефективність надання соціальних послуг і зробить діяльність установ більш орієнтованою на результат.

2. Оновлення та уніфікація державних стандартів соціальних послуг. Відсутність актуальних, чітких і уніфікованих державних стандартів унеможлиблює об'єктивне формування тарифів на соціальні послуги та їхнє фінансування з бюджету. Частина стандартів була затверджена ще до ухвалення чинного Закону України «Про соціальні послуги», що робить їх застарілими.

Оновлення стандартів має передбачати:

- уніфікацію для всіх типів надавачів (державних, комунальних, приватних, громадських),
- визначення чітких індикаторів якості, обсягу та змісту послуг,
- прив'язку до механізмів оплати, що дозволить об'єктивно розраховувати вартість послуги.

Це дасть змогу перейти до системи оплати за конкретну послугу, а не за утримання установи, що є необхідною умовою для адресного фінансування.

3. Впровадження адресного фінансування за принципом «гроші ходять за отримувачем». Сучасна модель фінансування соціальної сфери базується переважно на утриманні установ, а не на фінансуванні конкретних послуг, які отримує населення. Це знижує гнучкість системи, обмежує вибір для отримувача і не стимулює ефективності. Впровадження принципу «гроші ходять за отримувачем» передбачає:

- пряме фінансування послуг, які обирає громадянин;
- можливість вибору між державним і недержавним надавачем;

- підвищення конкуренції між надавачами та якості послуг.

Це дозволить не лише раціонально використовувати бюджетні кошти, а й реально задовольняти потреби населення.

4. Спрощення механізмів закупівлі соціальних послуг у недержавних надавачів. Нині процес закупівлі соціальних послуг через механізм соціального замовлення є занадто складним і тривалим, що обмежує залучення недержавного сектору. Основні проблеми: тривалі затримки з виплатами компенсацій; відсутність авансування; складність та бюрократичність процедур; ризики недофінансування при обмежених бюджетних ресурсах.

Для розв'язання проблем необхідно:

- спростити порядок проведення конкурсів та укладання договорів;
- забезпечити можливість авансових платежів для надавачів;
- гарантувати своєчасну компенсацію витрат наданих послуг;
- забезпечити прозорість і прогнозованість у фінансуванні соціальних послуг.

Це зробить ринок соціальних послуг відкритим і привабливим для громадських, благодійних і приватних організацій.

5. Підвищення якості бюджетного планування через оцінку потреб населення та програмно-цільовий підхід. Недостатнє врахування реальних потреб населення у соціальних послугах під час формування місцевих бюджетів призводить до:

- неефективного розподілу коштів;
- неосвоєння частини бюджету;
- формального виконання соціальних програм.
- Необхідно впроваджувати:
 - регулярну оцінку потреб населення за участю громади, соціальних служб, громадських організацій;
 - розрахунки вартості послуг на основі об'єктивних даних;

– програмно-цільовий метод фінансування, що дає змогу пов'язати кошти з конкретними результатами (наприклад, кількістю осіб, які отримали допомогу, або рівнем задоволеності послугами).

Це сприятиме прозорості, результативності та соціальній орієнтації бюджетної політики.

Один із ключових напрямів розвитку освітньої сфери має полягати у підвищенні привабливості професійно-технічної освіти, зокрема через збільшення кількості ліцензованих місць у закладах профтехосвіти та забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх верств населення.

Реалізація такого підходу дозволить комплексно вплинути на низку актуальних соціально-економічних проблем:

1. Поліпшення якості вищої освіти завдяки посиленню конкурсного відбору, що відбудеться через перенаправлення частини абітурієнтів до професійно-технічного сектора.

2. Зменшення рівня безробіття та зниження навантаження на державні інституції, зокрема на службу зайнятості, у зв'язку з підготовкою більшої кількості кваліфікованих працівників, затребуваних на ринку праці.

3. Збільшення надходжень до Пенсійного фонду та місцевих бюджетів, що стане можливим завдяки розширенню зайнятості та відповідно – сплаті єдиного соціального внеску і податку на доходи фізичних осіб.

4. Активізація розвитку ключових секторів економіки, зокрема будівництва та транспорту, що, у свою чергу, сприятиме стримуванню трудової міграції до країн ЄС та створенню конкурентного середовища на внутрішньому ринку праці.

Одним із ключових напрямів трансформації системи охорони здоров'я є автономізація всіх державних і комунальних медичних закладів. Такий підхід дозволить оптимізувати бюджетні витрати на медичну сферу шляхом впровадження ринкових механізмів управління, де фінансування слідує за пацієнтом, а не за установою. Цей процес може стати передумовою для

поступового переходу до системи медичного страхування, що забезпечить кілька стратегічних ефектів:

1. Зростання кількості робочих місць у сфері страхування та збільшення фінансової стійкості страхових компаній за рахунок розширення їхньої діяльності.

2. Надання населенню більш повного фінансового захисту у випадку захворювань за допомогою покриття витрат через страхові виплати.

3. Сприяння ранній діагностиці та ефективному лікуванню хвороб, що матиме довгостроковий ефект у вигляді підвищення середньої тривалості життя населення.

4. У перспективі це також може призвести до збільшення чисельності населення регіону, оскільки поліпшення умов життя й охорони здоров'я сприяє демографічній стабільності.

У сфері соціального захисту та забезпечення основними пріоритетами мають залишатися програми підтримки людей з інвалідністю, самотніх пенсіонерів, учасників бойових дій (зокрема АТО) та їхніх родин. Одночасно з цим доцільно переглянути підходи до фінансування допомоги з безробіття з метою більш ефективного використання бюджетних ресурсів.

Оптимізація політики у сфері зайнятості може включати такі заходи:

- скорочення терміну виплат фінансової допомоги безробітним, але із збільшенням терміну активного пошуку роботи;
- звуження кола осіб, які мають право на отримання матеріальної підтримки;
- покращення інструментів сприяння працевлаштуванню;
- розвиток напрямку громадських робіт, ініційованих органами місцевого самоврядування, зокрема створення робочих місць у сфері благоустрою та суспільно корисної діяльності.

У культурній сфері важливо акцентувати увагу на розвитку туристичної привабливості громади, утвердженні національної ідентичності та збереженні культурної спадщини. Досягти цього можна шляхом залучення приватного

бізнесу до управління об'єктами комунальної власності через механізми державно-приватного партнерства, що дозволить ефективніше використовувати культурний потенціал території.

Аналіз свідчить про суттєвий потенціал соціальної сфери впливати на загальний економічний стан регіону. У цьому контексті місцеві органи влади мають орієнтуватися на пошук ефективних моделей соціально-економічного розвитку, які не лише сприятимуть зростанню надходжень до бюджету, а й забезпечать стале функціонування підприємницького середовища та ринку праці.

Витрати на соціальний захист не повинні розглядатися виключно як тягар для бюджету. Навпаки, вони виконують стратегічну роль у подоланні бідності та соціального відчуження, а отже — створюють передумови для довгострокової стабільності. Проте, розв'язання проблем соціальної незахищеності має поєднуватися з політикою працевлаштування, стимулюванням зайнятості та підтримкою виробництва.

Збільшення кількості працевлаштованого населення сприятиме як зростанню доходів до бюджету через податки, так і скороченню навантаження на соціальні фонди. Це, у свою чергу, відкриє можливості для перерозподілу бюджетних ресурсів на інші пріоритетні напрями соціального розвитку.

Для досягнення стійкого соціально-економічного зростання в регіонах органам місцевого самоврядування необхідно впроваджувати комплексну модель бюджетної політики, яка поєднує соціальний захист, економічну активізацію, підтримку працевлаштування та інвестиції у людський капітал. Такий підхід дозволить не лише зміцнити соціальну стабільність, а й забезпечити перспективний розвиток територій у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах роль бюджетних видатків на соціальну сферу є надзвичайно важливою для забезпечення соціальної стабільності та підтримки населення. Витрати на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і розвиток культури формують основу якісного життя громадян та сприяють сталому розвитку територій. Попри економічні виклики і обмеженість ресурсів, державне та місцеве фінансування соціальної сфери залишаються пріоритетними, що підтверджується як абсолютними обсягами видатків, так і високим коефіцієнтом соціальної орієнтованості бюджетів.

Водночас важливо забезпечувати ефективне та цільове використання бюджетних коштів, враховуючи потреби різних верств населення, а також адаптувати фінансову політику до змін у соціально-економічному середовищі. Таким чином, бюджетні видатки на соціальну сферу є ключовим інструментом реалізації державної соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя та соціального захисту громадян.

Аналіз динаміки та структури видатків місцевих бюджетів України на соціальну сферу у 2022 – 2024 роках свідчить про збереження стратегічного пріоритету соціальних витрат у системі місцевих фінансів, незважаючи на складні умови воєнного стану та обмеженість фінансових ресурсів. Загалом спостерігається поступове зростання соціальних видатків як у загальнодержавному масштабі, так і на регіональному рівні, зокрема в Чернівецькій області та в межах окремих громад і районів.

Основну частину соціальних витрат традиційно становлять видатки на освіту, що свідчить про стійку орієнтацію органів місцевого самоврядування на підтримку людського капіталу та забезпечення функціонування освітньої інфраструктури. Водночас видатки на соціальний захист демонструють найбільш динамічне зростання, що зумовлено зростанням соціальної вразливості населення в умовах воєнного конфлікту та економічної нестабільності.

Витрати на духовний та фізичний розвиток населення також зростають, однак темпи цього зростання є менш стабільними. Фінансування охорони здоров'я у більшості громад має коливальний характер і залишається відносно низьким, що може свідчити про потребу в переосмисленні підходів до підтримки медичних послуг на місцевому рівні.

Проведений аналіз динаміки та структури бюджетних видатків на соціальну сферу свідчить про збереження соціальної спрямованості фінансової політики на всіх рівнях управління, незважаючи на економічні виклики та нестабільність. Видатки місцевих бюджетів, зведеного бюджету області та окремих територіальних громад демонструють позитивну тенденцію зростання, що відображає пріоритетність соціальних інвестицій у такі ключові галузі, як освіта, соціальний захист, охорона здоров'я та розвиток культури і спорту.

Водночас аналіз показників коефіцієнта соціальної орієнтованості бюджетів підтвердив, що значна частка коштів спрямовується на забезпечення соціальних гарантій, хоча й існують певні коливання, зумовлені як економічними факторами, так і специфікою формування бюджетів на місцях. Зокрема, бюджет Чернівецького району демонструє значне збільшення частки соціальних видатків, однак варто враховувати, що соціальні витрати там фактично є домінуючими майже без інших статей видатків, окрім утримання органів влади.

Також було зауважено, що не всі офіційні трансферти мають стабільний характер: значна частина з них є одноразовими або проєктними, що створює додаткові ризики нестабільності фінансування соціальних програм і послуг. Це підкреслює важливість формування більш прогнозованої системи міжбюджетних трансфертів та розробки механізмів компенсації можливих коливань.

Порівняння фактичних обсягів видатків із нормативними величинами, що відображають частку соціальних витрат у ВВП, вказує на поступове зниження частки соціального фінансування національного рівня, що може негативно позначитися на рівні та якості соціальних послуг, особливо в довгостроковій перспективі.

Основними проблемами фінансування соціальної сфери є:

1. Фінансування утримання, а не послуги: кошти з місцевих бюджетів переважно спрямовуються на утримання установ, а не безпосередньо на надання соціальних послуг отримувачам.

2. Відсутність системної оцінки потреб: брак регулярної оцінки потреб населення у соціальних послугах ускладнює планування бюджету та розподіл ресурсів.

3. Недосконалість державних стандартів: відсутність або застарілість стандартів соціальних послуг унеможлиблює розрахунок вартості послуг і формування обґрунтованих тарифів.

4. Складні фінансові процедури для недержавних надавачів: затримки компенсацій, відсутність авансових платежів, ризик фінансових втрат при виконанні договорів.

5. Недостатня автономія комунальних установ: комунальні надавачі не мають повноважень самостійно планувати та використовувати фінанси, що обмежує їх ефективність.

6. Невизначеність у нормативній базі: колізії та прогалини в законодавстві, що регламентує фінансування та надання соціальних послуг.

7. Низька якість бюджетного планування: недовиконання видаткової частини бюджету на соціальну сферу свідчить про прорахунки у плануванні та прийнятті рішень.

Успішний розвиток соціальної сфери на рівні місцевих бюджетів потребує не лише фінансових ресурсів, а й системного підходу до управління, бюджетного планування та використання інноваційних механізмів фінансування. Конкретними пропозиціями, реалізація яких дозволить підвищити ефективність соціальних видатків та забезпечить сталий соціально-економічний розвиток територіальних громад є:

1. Автономізація комунальних закладів соціальної сфери.

2. Уніфікація державних стандартів соціальних послуг.

3. Впровадження принципу «гроші йдуть за отримувачем».
4. Адресне фінансування соціальних програм.
5. Оцінка реальних потреб населення при формуванні бюджету.
6. Підготовка до впровадження медичного страхування.
7. Державно-приватне партнерство в культурній сфері.
8. Збереження і популяризація культурної спадщини.
9. Комплексний підхід до розподілу видатків з урахуванням розвитку громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяш В. Соціальна відповідальність держави в сфері забезпечення соціального захисту населення в умовах війни в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2023. № 2. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/308/2758>.
2. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI. ст.572. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Бюджетний менеджмент: підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. К.: КНЕУ, 2004. 864 с.
4. Варцаба В.І., Мулеса Е.В., Придко Р.О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі*. 2023. Вип. 1(1). С. 14–20.
5. Вінокуров Я. Де Україна братиме і на що витрачатиме гроші у 2025-му. Аналіз проєкту держбюджету. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/09/14/719340> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Гордей О.Д. Соціальний аспект бюджетної політики. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6. С. 194-199.
7. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?Class=program> (дата звернення: 20.05.2025).
8. Єрмоєнко А. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 132–137.
9. Ігцук Л.І. Західноєвропейський досвід диверсифікації джерел фінансування вищої освіти. *Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць*. Львів: РВВ НЛТУ України. 2007. Вип.7.6. С. 320-327.

10. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку території. *Проблеми економіки*. 2023. Т. 55. Вип. 1. С. 185–191.
11. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. №3. С.3-12.
12. Кисіль Н.М. Соціально-культурна сфера: територіальна організація та особливості розвитку (на матеріалах Львівської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01; НАН України. Ін-т регіон, дослідж., 2002. 20 с. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_8/cgiirbis_64.exe.
13. Козак В.Є. Трансформація економічних відносин в соціальній сфері // Соціальна сфера в перехідній економіці: Зб. наук, праць / НАН України. Ін-т економіки. Ред. кол.: Новиков В.М. (відп. ред.) та ін. Київ, 2000. 132 с.
14. Козарезенко Л. Фінансова складова соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3058/3094>.
15. Козарезенко Л., Савченко Н., Кукурудз О. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-74>.
16. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
17. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України. К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. 487 с.
18. Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія / За ред. С.І. Дорогунцова. К: Оріони, 2005. 400 с.

19. Латковська Т.А., Гриб А.Д. Впровадження інформаційних технологій у фінансово-правову сферу та їх вплив на правову культуру. *Juris Europensis Scientia*. 2022. №1.

20. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. Бюджетна політика у сфері видатків в координатах соціального розвитку. *Світ фінансів*. 2021. № 4 (65). С. 39–55.

21. Ломачинська І.А., Чуркіна І.Є. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 20. С. 29–31.

22. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. / Васильєва Н.В., Гринчук Н.М., Дерун Т.М, та ін. К.: КНЕУ, 2017. 119 с.

23. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: монографія / Під ред. О.П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка», 2008. 376 с.

24. Ніколаєва А.М., Іщук Л.І. Ефективне використання бюджетних коштів у системі соціально-економічного розвитку регіонів. *Економічний форум*. 2018. №4. С. 116-121.

25. Овчарова Н.В. Бюджетне фінансування соціальної сфери. Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2014 р.). Ужгород: Гельветика, 2014. С. 245–248.

26. Офіційний сайт Світового Банку. Україна. URL: <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/099021324115085807/p1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a> (дата звернення: 20.05.2025).

27. Павленко О.П., Лагно О.О. Теоретичні аспекти формування місцевих бюджетів України. *Науковий вісник ПУЕТ*. 2021. №2 (103). С.41-47

28. Піхоцька О.М., Ющик Ю.В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна*. 2022. Вип. 35. С. 25–32.

29. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
30. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
31. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
32. Про внесення змін до Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2024 р. № 486. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
33. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
34. Семенов Г.А. Формування та використання місцевих бюджетів. *Економічний вісник Донбасу*. 2008. № 2 (12). С. 122-129.
35. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М. Соціальна політика: навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Державне управління”. К.: Видавництво УАДУ, 1997. 360 . С. 344.
36. Смирнова І., Сімакова О., Карлаш Ю. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа ефективного розвитку соціального захисту населення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-155>.
37. Усков І.В. Теоретичні основи розвитку системи місцевих бюджетів в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 8. С. 21-24.
38. Федосов В.М., Бабич Т.С. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії. *Фінанси України*. 2008. №1. С. 3-23.

39. Цимбалюк І., Павліха Н., Корнелюк О. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107>.

40. Чугунов І., Макогон В., Тітарчук М., Савченко, Н., Гусаревич, Н., Адаменко І. Фінансово-бюджетне забезпечення соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 4 (57). С. 446–456. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4432>.

41. Швайко М.Л. Зарубіжний досвід бюджетного фінансування соціальної сфери та можливості його використання / М.Л. Швайко. URL: http://www.dspace.uabs.edu.Ua/bitstream/123456789/4484/1/Shvajko_PP_Article_2003_T7.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

42. Ягодка А.Е. Соціальна інфраструктура і політика: навч. посіб. К: КНЕУ, 2000. 212 с.